

ARANY JÁNOS (1817–1882): VÁLASZ BRASSAI SÁMUEL (1800–1897) ISMERETTYŰJÉRE

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

E 84 lapra terjedő munka eredetileg a Szépirodalmi Figyelőbe volt szánva. Hogy miért nem jelent meg ott, és miért önálló füzetben, szerző a könyve végén így beszéli el.¹

„Az olvasóhoz. Az előszóban tett ígéretnél fogva elő kell adnom, mi oknál fogva nem jelenhete meg a Szépirodalmi Figyelőben, jelent, még jún. 6-án fölküldött cáfolatom. E lap tisztelt szerkesztője, Arany János úr által, két ízben írt magánlevelében, az kívántatott tőlem, hogy habár Brassai úr, mint sárdobáló szekérkerék bánt velem, én ellenben hímes tojással bánjam Brassai úrral. Hiszen úgy bánom! de hogy karcolás közben a tojás itt-ott betört, nem tehetek róla. Szabad volt-e Brassai úr ama kilencszarvú buzogányából, mely büntetlen fejemet megsebzé – s melyeket a t. szerkesztő úr letörni nem tartá valónak – éles hegyű nyilakat gyártanom, valamint a szerkesztői jogokhoz tartozó-e, e nyilak elé hárító pajzsul vétót emelni? – Ítéld meg tisztelt olvasóm! Nemde te azon hitben vagy, hogy gunyoros hangú támadó kritikára lágyan írássék-e az antikritikára, vagy szinte gunyoros hangon, az egyedül a megtámadott féltől függ? „Természetes”, fogod mondani. Én is e hitben voltam, de végére jártam a szerkesztő úrnál, hogy: nincs igazunk! Azaz igazunk van, ha Brassai úr kritikája adatik, de midőn Szemere antikritikájának kelletnék adatni: nincs igazunk. Szerkesztő úr olyformán bánik lapja minden mások fölött kiváltságokkal bíró kedvencével, mint anya gyermekével, midőn ezt az udvaron szemközt jövő pulykakakas elől kötényébe rejti. Brassai úr valóban a szerkesztő úr által elkényeztetett – öreg gyermek, s a kényeztető dajkának csak örülnie kellene, ha vásott gyermekét ez s amaz kissé megfenyíti, s legalább néhány percre megjavultan – adja vissza ápoló ölébe.”

Íme, ez nagy vád a részrehajlás, igazságtalanság vádja. Tartozom a közönségnek rövid felvilágosítással.

Brassai úr 'Nincs már ismerettyű' című cikke megjelent a Figyelőben 1861. december 12-én és 19-én, az első félévi folyam 6. és 7. számaiban. Erre Szemere M. úr, csakugyan mint írja, 1862. június 26-a táján küldött be hozzám öt és fél ív, igen aprón és sűrűn írt cáfolatot, azzal a kijelentéssel, hogy ez az egésznek csak mintegy negyed része. Méltán gondolkozóba estem, vajon kedvesen veszik-e olvasóim, ha ez úgyszólván elcsépezt tárgyat, ennyi idő múlva, ismét fölmelegítjük, s legalább 10–12 számon, s ugyanannyi héten keresztül folyvást azzal mulattatjuk. De, bár késett Szemere M. úr a felelettel, ahhoz való jogát nem tekintém elévültnek, s a barátság is ösztönze, hogy nem tekintve cikke hosszúságát, lapomban helyet adjak neki. Csupán azt sajnáltam, hogy itt-ott oly kifejezések fordulnak elő benne, melyeket sem az irodalmi hanggal, sem különösen a Figyelő eddigi modorával megegyeztetni nem tudtam. Ily esetben a szerkesztő teheti – én is tette a mások, és legtöbbször Brassai úr cikkeivel –, hogy módosít, szelídít rajta, ki is hagy, anélkül, hogy erről a szerzőt értesítené. De

¹ Forrás: Arany János: Válasz Brassai Ismerettyűjére. Szépirodalmi Figyelő, 1862. 24. sz.

Szemere Miklós irányában – kinek sérthetőségét tudva, barátságát kockáztatva nem akarám – kíméletesebb módon kívántam eljárni. Magánlevelet írtam hozzá, hogy őt – nem az egész, nem is jelentékeny résznek, nem valamely okoskodásnak vagy állításnak – hanem csak néhány szónak s egy pár mondatnak kihagyására, vagy legalább szelídítésére bírjam. Az evégre kijelölt helyek Szemere M. úr cáfolatában ím ezek valának:

„– Kolozsvár most képzetemben: Erdély falán függő óriási kakukkos óra, melyből Brassait, mint szárnyát rezgető dühös kakukkot látom kiugrani ellenem, tizenkétszer kiáltva, hogy ütött végórám.”

„– Azonban, ha ez: „oly messze esik a szótól a tett, mint földünk a Szíriusztól”, csakugyan rossz: tegyük hát így: oly messze van, mint Brassai úrtól a humánus modor.”

„– Brassai úr, mert minden más emberrel ellenvéleményben van – nem ember!”

„– A védelem nemtelen (ti. amellyel Brassai Rousseau-t védi).”

„Brassai grammatizálását „rézgyertyatartóval” stb. csapta fültövön Arany.”

„– Fogom kérni Erdélyi János barátomat, hogy az általa kiadott „Közmondások könyvében” – ehelyett: „kiugrott mint nyúl a bokorból” ezt tegye: kiugrott mint Brassai Wieland szobájából.”

„– Most, tisztelt olvasóm, Diderot hozatik fel ellenem... Ugyanazon ismeretes modorral, mely Peti Józsefet „előhasú filozófusnak” nevezte. Nemde t. olvasóm, ha igaz azon állítás, hogy a nem mindennapi emberek fokozott elméssége közel haláluk előjele, – akkor a mi Brassaink halála még igen messze van! Ez elmésségre csak annyi megjegyezni válnom van, hogy ha Peti József a filozófiában a korral haladó „előhasú”, akkor Brassai úr, a kortól elmaradott „utóhasú filozófus.” – S nemcsak a bölcsészetben, de a szépművészetben is. Mi valóban nagy kár, mert Br. úr egyetlen lehetne nemében. Miután ti. a vallásban (melyben a spekulatív eszme a három egység) unitárius; a bölcsészetben (hol egységre kell törekedni) dualista; ha még a költészetben, ahelyt, hogy a klasszicizmus kizárólagos híve, – a klasszicizmus mellett a szimbolizmust s romanticizmust is szeretné, ekkor, mint egy személyben: unitárius, dualista, trinitárius, nevezetes példány volna e földön.”

(Az unitárius szóra csillag alatt ez volt megjegyezve Sz. M. kéziratában: „Hogy vallását itt előhozom, remélem, nem fogja Br. úr sértő szándéknak venni. Én minden vallási meggyőződést tisztellek.”)

„– Agyonütötte ön (ti. Brassai) elvét saját kezével... Ön, sok oldala ismereteit tekintve, az igaz, hogy valóságos könyvtár, de (közbeszúrva: olykor) felfordult könyvtár.”

„– Brassai úr valóban mellőzhetetlen tagja az emberiségnek: fölkel naponként, mint a Rabbínusoknál a sötétség szellemének királya, Aschmedal – bölcsessége kútjából, hogy tudományra tanítsa a földet és eget.”

„Brassai úr, ki nem „tyróból magister” de minutiarum magister, s Néróként a legyeket csapkodja.”

Ím, ezen helyen valának a kezembe jött hatodfél ív kéziratban, melyeket Sz. M. úrnak első levelemben kijelöltem, mint olyanokat, hol lágyításra, illetőleg kihagyásra volna szükség. A tisztelt olvasó látja, hogy ezek módosítása által nem sokat szenvedhetett volna Szemere úr okoskodása, mert valóban, ha csak ily argumentumai volnának, nem sokra menne velük. Hanem ő, nem minden ingerültség nélküli válaszában azt felelte, hogy „egy betűt sem enged” változtatni, se’ kihagyni. Újra írtam neki, és kérve kértem, hagyja legalább a nagyját elsimítani, az olyat legalább, mint az unitárius vallás emlegetése, melyet, írást, jegyzése dacára könnyen vallási csúfolkodásra magyarázhatnak; „alkudjunk meg” mondtam, lássuk mit enged szelídíteni, mit elhagyni. A válasz éppoly kereken tagadó lön, mint először. Mit vala tennem, mint, kívánságához képest, visszaküldeni kéziratát.

Szemere úr „Válasza” most egész kiterjedésében a közönség kezén forog. Talán az általam idézetteknél több helyet is fog találni benne a t. olvasó, mellyel igazolva látja eljárásomat, hogy e cáfoló írást nem adtam ki „egy betű változtatás nélkül.” Én legalább bátran

hivatkozom a Figyelő kétévi folyamára: van-e ott akár Szemere M. akár más valaki személye ellen oly modor használva, mint a kijegyzett sorokban? Neveztek-e ott valakit dühös kakukknak, inhumánusnak, nemtelennek, s több efféle? Nyúltak-e valakinek vallásához, hogy e körülményből gúnyt és élcet gyártsanak ellene? Az utóbbi, ti. a vallás iránt tett észrevételem helyességét, úgy látszik, Szemere úr azóta maga is elismerte, mert lám az idézett helyet kihagyta röpiratából. Pedig ez volt cikke kiadásában a legnagyobb bökkenő. Ha akkor ezt mellőzni (és még három-négy sort szelídíteni) hagyta volna: most nem volna cáfolata „önállóság megjeleni kénytelen.”

Szerzőnk azon vádjára, hogy Brassai „kritikája” minden változtatás nélkül jelent meg (ellenben az ő „antikritikájával” csak módosítva akartam kiadni) egyszerűen csak azt feleltem, amit szerzőnek magának is megírtam, hogy én Brassai cikkét sem adtam minden változtatás nélkül. Egyébiránt e pontra nézve, úgy sejtem, oly furcsa dilemmába szorítna Szemere, ami diabolus rotaenak is megjárja. Ha Brassai cikkét úgy adtam, mint írva volt: miért ne adnám az övét is. „egy betű kihagyás nélkül”; ha a Brassaién szelídítnem kellett: úgy annál kevésbé méltó a kíméletre.

Amit Szemere M. a szerkesztői vétó ellen mond, az csak módjával igaz. Ha a szerkesztőnek nincs joga meghatározni lapja tónusát; ha nincs joga ellenőrizni és meggátolni, hogy a vitatkozások elkeseredett polémiává s durva személyes bántalmakká élesedjenek; ha köteles minden írói érzékenységnek tért engedni, hogy a kapott vagy képzelt sérelmet tízszeresen, százszorosan visszaadja; ha „egyedül a megtámadott féltől függ” polémiája modorát s hangját az X út Tök és Bányász-Csákány színvonalára is leszállítani: akkor nem tudom, mire való a szerkesztő, s lapja miben különbözik azon utcasaroktól, hová mindenféle pasquillt felragasztanak.

A t. olvasó talán ismertetését várta tőlem Szemere könyvének. Úgy gondolom, fölösleges, miután a szerző olyan szándékát nyilvánította, hogy a Figyelő mellett szét fogja küldeni; mivel több nem történt, részemről nem volt akadály. Különbözik a cáfolat sok ügyességgel van írva, kitünteti szerzőnek nagy jártasságát a régi és újabb irodalmakban, ügyét derekasan védi, nem is lett volna fölvétele ellen kifogásom, ha burleszk hangba eső személyes gúnyait mérsékelni tudta vagy akarta volna. Sunt certi denique fines.

Hanem most már a „Válasz” írója is meg lehet elégedve eljárásommal. Íme, kiadám mindazt, amire ő nagy súlyt helyezett, mégpedig dőlt betűkkel; a többit úgyis kiadtam volna. Azon hasonlatára, melyben engem az „öreg gyermek” Brassait kötényével védelmező dajkának – önmagát pedig „pulykakakasnak” nevezi, semmit se’ mondok, noha egy kis malíciával én is gyárthatnék ebből élcet „Válaszának” modora ellen. De inkább becsülöm Szemerét, s őrzöm barátságát akár vigaszul a jövőre, akár emlékül a múltra, hogysem irányában tovább terjeszkedjem, mint ameddig az önvédelem kötelessége kényszerít. Béke velünk!